

Camal Kamal və Azərbaycan ədəbiyyatı

Eşqanə Babayeva

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Nizami Gəncəvi adına

Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: eshqane@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-4934-4168>

Annotasiya. Camal Kamal 60-cı illər özbək poeziyasının nümayəndələrindəndir. Onun, “Süveyda”, “Günəşin çeşməsi”, “Təfəkkür” kimi şeir kitabları vardır. İncə lirik şeirləriylə yanaşı tərcümə ilə də məşğul olmuş, qərb və şərq ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin əsərlərini özbək dilinə tərcümə etmişdir. Camal Kamal Azərbaycan-Özbək ədəbi əlaqələrinin inkişafında önəmli rola sahib olmuşdur. Onun tərcümələrinin arasında Azərbaycan ədəbiyyatından nümunələr də böyük yer tutur. Məqalədə, Camal Kamalın yaradıcılığı, poetik irsi türk xalqları ədəbiyyatı və ədəbi əlaqələr kontekstində araşdırılmışdır.

Açar sözlər: Özbək ədəbiyyatı, poeziya, Camal Kamal, Azərbaycan ədəbiyyatı, ədəbi əlaqələr

<http://dx.doi.org/10.29228/edu.149>

Məqaləyə istinad: Babayeva E. (2020) *Camal Kamal və Azərbaycan ədəbiyyatı*. «Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq», № 1, səh. 218-223

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 23.03.2020; qəbul edilib – 02.04.2020

Jamal Kamal and Azerbaijani literature

Eshgana Babayeva

Doctor of Philosophy in Philology, Institute of Literature named
after Nizami Ganjavi. Azerbaijan.

E-mail: eshqane@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-4934-4168>

Abstract. Jamal Kamal is one of the representatives of Uzbek poetry of the 60s. He has books of poetry such as "Suwayda", "Fountain of the Sun", "Thinking". Along with his delicate lyrical poems, he also translated works of prominent representatives of Western and Eastern literature into Uzbek. Jamal Kamal played an important role in the development of Azerbaijani-Uzbek literary relations. Examples of Azerbaijani literature are also included in his translations.

The article is examines the work of Jamal Kamal, in the context of literary relations.

Keywords: Uzbek literature, poetry, Jamal Kamal, Azerbaijani literature, literary relations

<http://dx.doi.org/10.29228/edu.149>

To cite this article: Babayeva E. (2020) Jamal Kamal and Azerbaijani literature.

«Comparative Literature Studies», Issue I, pp. 218-223

Article history: received – 23.03.2020; accepted – 02.04.2020

Giriş / Introduction

Müasir özbək poeziyasının görkəmli şəxsiyyətlərindən biri də, xalq şairi Camal Kamaldır. O, məşhur şair, gözəl tərcüməçi və alim kimi fəaliyyət göstərmişdir.

Çoxsahəli yaradıcılığa sahib olan C.Kamal, 1938-ci ilin aprel ayında Buxaranın Şafrikan rayonunun Çikaran kəndində dünyaya göz açmışdır. Keşməkeşli ömür yolu sürən şair, hələ körpəyənkən valideynlərini itirmiş, nənəsinin himayəsində böyümüşdür. Bu ağrı-əzab onun şeirlərində də öz əksini tapmışdır. Fil.e.d. Almaz Ülvi, yazıcının həyatının bu məqamına diqqət çəkərək yazır: “Camal Kamal nənə qucağında, nənə layla-bayatısında, nənə məhəbbətində böyüyüb. Əslində, Məhtəbbibi nənənin dərddə zümzümələri onun körpə ürəyinə sığal olub, üç aylıq olanda atasını "xalq düşməni" damğası ilə, daha sonra 6 yaşında anasını itirən Camal Kamal üçün bu, acı nəğmələrin dadı məlhəm idi. Çünki ürəyinin gizli yerində axtardığı valideyn mehrini məhz bu bayatıların ruhunda, nəfəsində tapırdı.

*Kimsə atasıyla görüşən zaman,
Baxıb məyus-məyus boyun bükərdim.
Ağrılar, acılar keçdi qəlbimdən,
Min dərdə qatlaşdım hər səhər-axşam.
"Salam, ata!" deyib, bircə dəfə mən,
Atılıb boynuna sarılmamışam,
Böyüdüm, düşmədi dilimdən adı,
Gözümdə yurd saldı möhnət, dərd-haray.
Eh, mənə bir yol da qismət olmadı,
Qoyam qabağına bir piyalə çay” [1, s.8].*

Nümunədən də, göründüyü kimi xalq ədəbiyyatına sevgi, bağlılıq, şairin ruhunun bu ab-havada yoğrulmasından, nağıllar-laylalar zümzüməsi altında yetişməsindən irəli gəlir. İlk təhsilinə Çandırda İbn Sina adına məktəbdə başlayan C.Kamal, Buxara Dövlət Pedaqoji İnstitutunun Filologiya fakültəsindən məzun olmuşdur. Daha sonra Özbəkistan Milli Elmlər Akademiyasında aspiranturaya başlamış, 1971-ci ildə “Lirik poeziyada kompozisiya” mövzusunda dissertasiyasını uğurla müdafiə etmişdir. Beləliklə, elmi və bədii yaradıcılıqla məşğul olan Camal Kamal, həm ciddi elmi tədqiqat işləri aparmaqla, həm də bədii nümunələr verməklə Özbək ədəbiyyatında özünəməxsus yer tutmuşdur. O, eyni zamanda milli məsələləri gündəmə gətirən publisistik məqalələri ilə də diqqəti cəlb etmişdir.

Əsas hissə / Main part

Xalq şairi C.Kamal alimliyi ilə yanaşı, incə ruhlu gözəl şairdir. O, 60-cılar nəslinin görkəmli nümayəndəsi hesab olunur. C.Kamal ədəbiyyat aləminə 1968-ci ildə “Aləm girər ürəyimə” (Elem Kırer Yüregimge) adlı şeir kitabı ilə qədəm qoymuşdur. Bu kiçik kitabça ilə geniş oxucu kütləsi toplanan şair, daha sonra “Daş tüğyan” (1970), “Günəşin çeşməsi” (1975), “Təfəkkür” (1979), “Qədəh” (1980), “Süvayda” (1983) və s. kimi onlarla şeir kitabı dərc etmişdir. Vətən-yurd sevgisini özündə ehtiva edən bu şeirlərdə Əmir Teymur, Mirzə Ulugbəy, Babur, Əlişir Nəvai kimi tarixi şəxsiyyətlər dərin ehtiramla yad edilir.

*Böyük Nəvainin baş lüğətində
Nə qədər mətləb var – gizli və aşikar
Sözlərin kəhkəşan səltənətində
Süveydə söylənən bir anlam da var [1, s.8].*

– deyən şair, Nəvai sənətinə dərin rəğbətini ifadə edir. Şair, Uluğbəyə həsr etdiyi şeirində də, onun tarixi məkanını, - Bu mənzil yer deyil, səma tacıdır/ Bu elmin ocağı, bilik xəzinəsi, / Göylərin ən böyük yer dayağıdır [1, s.8] – deyə vəsf edir. Doğma yurduna, ocağına bağlılıq Camal Kamal poeziyasında vətəndaşlıq qayəsini təşkil edir. Onun qələmə aldığı şeirlər başdan-başa vətən, yurd sevgisi motivləri əsasında qurulmuşdur.

Şairin, “Dəm ötər, dəmlər ötər” şeiri də bu baxımdan diqqəti cəlb edir. Həyata, dünyaya fəlsəfi baxışlarla baxan şair, ilk öncə diqqəti zaman motivinə yönəldərək, onun fəlsəfi mahiyyətini açmağa çalışır. Təkrirdən məharətlə istifadə edən şair, misralar boyunca, ötüb keçən zamana həsrətini ifadə edərək,

*Ötməyən kimdi, duran kimdi
Qalan kimdi, deyin? [2, s.188]*

– sualı ilə oxucunu dərin düşüncələrə qərq edir. Şair göstərir ki, bir su kimi axan ömürdən geriye yalnız əbədi duyğular qalır. Bəs bu əbədi duyğular nədir?! İncə ruhlu, lirik şairə görə ötməyən, bitib-tükənməyən, əbədiyyata qədər qalan sadəcə eşq duyğusudur.

*Sönməyən bircə günəş,
Bir də eşqimdi mənim.
Ürəyimdə nə qədər
İzlər ötər, hisslər ötər [2, s.188].*

Şeirdən bəlli olur ki, əslində bu eşq bir gözələ olan sevgi etirafı deyil, məhz vətənpərvər bir ziyalının dilinə, yurduna duyduğu ülvə məhəbbətidir. Son misraya diqqət yetirək:

*El gözüm, dil də canım
Qurban olaq el və dilə,
El və dil vardsa.. candan
Süzülər, sözlər ötər [2, s.189].*

Şairin, “Şahimərdan bülbülləri” şeirində də, gül, bülbül məfhumları altında, əslində daha dərin ictimai məzmun özünü ifadə edir:

*Şahimərdan, gör necə
Xəndan imiş bülbüllərin.
Süd tək aydın hər gecə
Bir can imiş bülbüllərin.*

*Bağça-bağda ləhzə-ləhzə
Yandılar, odlandılar.
Ah, səməndər könümə
Mehman imiş bülbüllərin [2, s.187].*

Axıcı bir üslubla qələmə alınan şeirdə, vətən eşqiylə tutuşub yanan aşiqin yaralı qəlbinin fəryadı əks olunur. Şair, “Dəm ötər, dəmlər ötər” şeirində olduğu kimi, burada da, keçmiş gözəl günlərə həsrətini dilə gətirir, dərin hüznə bütün bunların çeşmətək könlündə qaldığını ifadə edir. “Şahimərdan bülbülləri”ni klassik poeziyadakı gül-bülbül mövzusunda ayıran da elə bu nüansdır.

Şairin, “Geyimim, kəfənim” şeiri də milli duyğularla köklənmişdir. Şeir ilk misralarında Camal Kamal, sələfləri kimi sözün qüdrətindən bəhs edərək, türk dilinin zərəfətini vurğulayır. Şair bədii sənətkarlıq vasitələrdən məharətlə istifadə edərək, duyğularını ifadə edir. Şairə görə dil ağacının şah budağı məhz Türk dilidir. Şairin yaşamı da, ölümü də ana dilinin varlığına bağlıdır:

*Xalqımın dili var, - hər sözü atəş,
Hər səsi, hər nəbzi mənə qol-qanad.
Əynimdə - geyimdir, beynimdə günəş,
Onsuz mən nəyəm ki? Quruca bir ad!*

*Sən dil ağacının şah budağısan,
Özbəkəm, Türk dilim-zatım, nıcatım.
Qorumaq çətinmiş, vəsf etmək asan.
Ölsəm - kəfənimdən, qalsam həyatım [2, s.190].*

Camal Kamal, “Ölsəm – kəfənimdən, qalsam-həyatım” misralarıyla öz vətəndaşlıq mövqeyini ortaya qoyur. Ana dilini, doğma yurdunu gözbəbəyi kimi qoruyan şair, xalqın qanını soranlara, fitnə-fəsad çıxaranlara cəsarətlə qarşı çıxaraq, nifrətini bildirir. Onun, “Tarixdə” şeiri bu baxımdan maraqlıdır:

*Xalqım, səni öldürmək istəyən
Zalımlar azmı tarixdə?
İlan kimi sürünərək yatan
Casuslar azmı tarixdə? [3, s.35]*

Şeir boyu xalqın başına gətirilən fəlakətlər böyük bir acıyla əks olunur. Fil.ü.f.d., dos. T.Həşimova, “Milli-ideoloji məsələlər kontekstində Azərbaycan-özbək ədəbi əlaqələri” adlı monoqrafiyasında bu şeiri tədqiqata cəlb edərək yazır: “Camal Kamalın 1984-cü ildə qələmə aldığı bu şeir, sanki türk xalqlarının tarixinin yığcam xülasəsidir. Türk xalqlarının başına gətirilən müsibətlərin xalqların qanına susayan böyük imperiyalar tərəfindən törədildiyi, xainlərin xalqın taleyinə vurduğu zərbələr, “Gəldilər hamısı çörəyini yeyərək” misrasıyla həm məcazda, həm sözün həqiqi mənasında xalqlarımızın milli-mənəvi, maddi-mədəni cəhətdən talandığını, bütün bu təsirlərin türk xalqlarını məhv etmə siyasətindən qaynaqlandığını Camal Kamal məharət və cəsarətlə bəyan edir” [4, s.140]. Ümumiyyətlə, şairin bütün şeirlərində milli şüur, vətən sevgisi leymotiv olaraq izlənilir. Bu şeirlərin hər biri, axıcı üslubu, yüksək bədii sənətkarlığı ilə diqqəti cəlb edir.

Şairliyi ilə yanaşı Camal Kamal gözəl tərcüməçi kimi də tanınmışdır. Fars, rus və ingilis dilini incəliklərinə qədər bilən şair, 1986-cı ildə R.Fişin “Cəlaləddin Rumi” əsərini rus dilindən, 1994-cü ildə C.Ruminin “Uçmaq üçün qanad yox, amma uçacağam”, 1994-2007-ci illərdə isə Məsnəvinin altı cildini fars dilindən [5, s.194-195], Şekspirin əsərlərini isə ingilis dilindən özbək dilinə tərcümə etmişdir.

Klassik Şərq və Qərb ədəbiyyatına dərinliklərinə bələd olan şair N.Gəncəvi, Y.Əmrə, M.C.Rumi, Ş.M.Şəbüstəri, İbn Sina, Ö.Xəyyam, U.Şekspir, O.Balzak, Bualo, A.S.Puşkin, S.Vurğun, B.Vahabzadə, X.R.Ulutürk kimi görkəmli şəxsiyyətlərin əsərlərini özbək türkcəsinə tərcümə etmişdir. Onun bu fəaliyyəti ədəbi əlaqələr baxımından xüsusi ilə əhəmiyyət kəsb edir. Qeyd edək ki, Azərbaycan-Özbək ədəbi əlaqələrinin inkişafında mühüm rolunu oynayan şair, bir çox Azərbaycan ədibləri, xüsusi

ilə də B.Vahabzadə ilə möhkəm dost olmuşdur. O, B.Vahabzadənin bir sıra şeirlərini, eyni zamanda “Şəbi-hicran” və “Fəryad” poemasını da özbək dilinə tərcümə etmişdir [6].

Camal Kamal, dəfələrlə Azərbaycanda olmuş, şairlə bağlı müxtəlif tədbirlər, görüşlər keçirilmişdir. 2017-ci ildə AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda şairin anadan olmasının 80 illiyi münasibətilə “Camal Kamal və Azərbaycan ədəbiyyatı” mövzusunda beynəlxalq elmi konfrans keçirilmişdir. Akademik İ.Həbibbəyli konfransı giriş sözü ilə açaraq, Azərbaycan-Özbəkistan münasibətlərinin inkişafından və Camal Kamalın müstəsna xidmətlərindən bəhs etmişdir. Konfransda, fil.e.d., A.Ülvinin “Ədəbiyyatın 60-cılar nəslinin görkəmli özbək nümayəndəsi C.Kamal”, fil.e.d., Y.Qasımbəylinin “Çağdaş özbək poeziyasının baş canlı klassiki, xalq Şairi C.Kamal”, institutun dissertantı S.Səmədovanın “C.Kamal yaradıcılığında Azərbaycan izləri”, Özbəkistan-Azərbaycan Dostluq Cəmiyyətinin həmsədri, fil.ü.f.d., dos. G.Aşurovanın “C.Kamalın həyat və yaradıcılığı”, professor R.Niyozmetovanın “Ədəbiyyat tədrisinin aktual məsələləri haqqında” mövzularında məruzələri dinlənilmişdir [7]. Bundan başqa, 2017-ci il may ayının 31-də M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanasında, eyni zamanda Bakı Avrasiya Universitetində şairlə görüş keçirilmiş, C.Kamal Bakı Avrasiya Universitetinin Fəxri doktor diplomu ilə təltif edilmişdir [8, 9]. 2019-cu il oktyabrın 10-da isə AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat Muzeyində, C.Kamalın, dahi şair Nizami Gəncəvinin özbək dilinə tərcümə etdiyi “Xəmsə”sinin təqdimatı keçirilmişdir [10].

Qeyd edək ki, C.Kamalın şeirləri dəfələrlə azərbaycan dilinə tərcümə edilərək, geniş oxucu auditoriyasına təqdim edilmişdir. Onun şeirlərini əsasən Əhəd Muxtar, bir qismini isə Bəxtiyar Vahabzadə və Xəlil Rza Ulutürk tərcümə etmişdir. Şairin, “Günəş çeşməsi” (“Quyaş Çeşməsi”) şeir kitabı, 1989-cu ildə Azərbaycan dilinə tərcümə edilərək, Bakıda nəşr edilmişdir. B.Vahabzadə, Camal Kamal poeziyasından nümunələrin Azərbaycan oxucusuna təqdim etməyi özünə şərəf hesab etdiyini bildirərək kitabın önsözündə yazır: “..Mən C.Kamalın əsərlərini imkan olduqca dilimizə çevirmək və bu əsərlərdən ibarət kitab buraxmaq fikrinə düşdüm. Bu arzunu özbək dilini yaxşı bilən qələm yoldaşlarımdan Xəlil Rza və Əhəd Muxtara bildirdim və biz bu çətin, lakin səriştəli işə başladığımız. Bu gün Azərbaycan oxucularına təqdim etdiyimiz bu toplu həmin arzuların nəticəsidir” [11, s.3]. Qeyd edək ki, kitabda şairin 53 şeiri və 2 poeması yer alır. Şeirlərdən 31-ni və poemaları Əhəd Muxtar, 16 şeiri Xəlil Rza, 6-sını isə B.Vahabzadə dilimizə tərcümə etmişdir. Bundan başqa, “Turan çələngi” kitabında da, X.R.Ulutürkün tərcüməsində şairin 10 şeiri oxuculara təqdim edilmişdir [12]. B.Vahabzadənin “Axı dünya fırlanır” kitabında isə şairin “Şahimərdan bülbülləri”, “Dəm ötər, dəmlər ötər”, “Nə əcəb afəti-cansan”, “Geyimim, kəfənim” və “Aşıqanə” şeirləri Azərbaycan dilinə tərcümə edilmişdir.

Nəticə / Conclusion

Tədqiqat nəticəsində xalq şairi Camal Kamalın həm özbək, həm də Azərbaycan ədəbiyyatında özünəməxsus yer tutduğunu, ədəbi əlaqələrimizin inkişafında önəmli rola sahib olduğunu görürük. Sələflərini ehtiramla yad edən şair, klassik və modern şeiri birləşdirərək, bir çox yeniliklərə imza atmışdır. Onun yaradıcılığında türkçülük, vətən-yurd sevgisi, bir sözlə milli-mənəvi duyğular üstünlük təşkil edir. Alim, şair və tərcüməçi kimi fəaliyyət göstərən Camal Kamal Şərqi və Qərbi ədəbiyyatına dərin bələd olmuş, görkəmli şəxsiyyətlərin əsərlərini özbək türkcəsinə tərcümə etmişdir. Bu fəaliyyəti ilə təkcə özbək ədəbiyyatına deyil, türk dünyasına misilsiz xidmət göstərmişdir. Qeyd edək ki, şairin şeirlərinin dilimizə tərcümə edilməsi, haqqında elmi və publisistik məqalələrin yazılması, dəfələrlə görüşlərin, tədbirlərin keçirilməsi Azərbaycan-Özbək ədəbi əlaqələrinin inkişafına və möhkəmlənməsinə böyük təkan verir. Bu, eyni zamanda Camal Kamal poeziyasının Azərbaycan ədəbiyyatında ki önəmini göstərir.

Ədəbiyyat / References

1. A.Ülvi. Camal Kamal: Dünya 60-cılarının görkəmli özbək nümayəndəsi. “525-ci qəzet”, 2017, 31 may.

2. B.Vahabzadə. Axı dünya fırlanır. Şeirlər, poemalar, tərcümələr. B.Vahabzadə. Bakı, “Yazıçı”, 1987.
3. T.Kocaoğlu. Çağdaş Özbək Şiiri. Ankara, 1 şubat, 1996. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/136356>
4. T.Həşimova. Milli-ideoloji məsələlər kontekstində Azərbaycan-özbək ədəbi əlaqələri. T.Həşimova. Bakı, “Papyrus”, 2019.
5. A.Alimbekov. Özbəkistan`da Celâleddîn Rûmî Eserlerinin Araştırılması. Dünyada Mevlâna İzleri Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Serisi 2, Konya: Sümam Yayınları, 13-15 Aralık, 2007.
6. Bəxtiyar Vahabzadənin “Fəryad” əsəri özbək dilində. Bakı, 24 aprel 2019. <http://medeniyyet.az/page/news/48377/Bextiyar-Vahabzadenin-Feryad-eseri-ozbek-dilinde.html>
7. AMEA-da Özbəkistanın Xalq Şairi Camal Kamalın yubileyi qeyd olunub. Bakı, 1 iyun 2017. <http://www.xalqcebhəsi.az/news/culture/20649.html>
8. Özbək şairi Camal Kamalın 80 illik yubileyi Bakıda qeyd olunub. Bakı, 31 may 2017. <https://report.az/edebiyat/ozbek-sairi-camal-kamalin-80-illik-yubileyi-bakida-qeyd-olunub/>
9. Camal Kamal Azərbaycan ədəbiyyatının təəssübkeşidir. Bakı, 31 may 2017. https://azer-tag.az/xeber/Camal_Kamal_Azerbaycan_edebiyatının_teessubkesidir-1066271
10. Nizami Gəncəvinin özbək dilinə tərcümə olunmuş "Xəmsə"sinin təqdimatı keçirilib. Bakı, 10 oktyabr, 2019. <http://www.science.gov.az/news/open/11252>
11. C.Kamal. Günəş çeşməsi. C.Kamal. Bakı, “Yazıçı”, 1989.
12. X.R.Ulutürk. Turan Çələngi. X.R.Ulutürk. - red. Ş.Salmanov. Bakı, “Elm”, 1992.

Джамал Камал и Азербайджанская литература

Эшгана Бабаева

Доктор философии по филологии, Институт литературы имени Низами Гянджеви.
Азербайджан.

E-mail: eshqane@mail.ru

Резюме. Джамал Камал - один из представителей узбекской поэзии 60-х годов. Он является автором стихотворных сборников «Сувейда», «Солнечный источник», «Мышление». Наряду с изящными лирическими стихами его перу принадлежат многочисленные переводы. Он перевел на узбекский язык произведения выдающихся представителей западной и восточной литератур. Джамал Камал сыграл важную роль в развитии азербайджано-узбекских литературных связей. Среди его переводов большое место занимают образцы азербайджанской литературы. В статье рассматривается творчество Джамала Камала в свете поэтического наследия тюркских народов и литературных связей.

Ключевые слова: Узбекская литература, поэзия, Джамал Камал, Азербайджанская литература, литературные связи